

TALABALARNING KELAJAKDA TARJIMON SIFATIDA SAMARADORLIGINI OSHIRISH UCHUN MASHQLAR VA USULLAR

Xalilova Guzal Abdupattahovna

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti, Toshkent, O'zbekiston

Email: gizalxalilova7@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarjimonlarning samaradorligini oshirishga qaratilgan turli mashqlar va metodik usullar yoritilgan. Xususan, xotirani rivojlantirishga oid mashqlar, "shadowing" texnikasi, sinxron tarjima bo'yicha mashg'ulotlar kabi kognitiv, lingvistik va amaliy usullar ko'rib chiqilgan. Faol tinglash, tezkor qaror qabul qilish, stress ostida ishlash qobiliyatining ahamiyati alohida ta'kidlangan. Nutqlar, intervyular, va real vaqtdagi suhbatlar asosida doimiy mashq qilish orqali tarjima aniqligi va erkinligini oshirish mumkinligi ko'rsatilgan. Shuningdek, doimiy kasbiy rivojlanish zarurligi ham qayd etilib, real sharoitda samarali tarjima qilishni istagan tarjimonlar uchun amaliy qo'llanma taklif etilgan.

Kalit so'zlar: kasbiylik, kompetensiyaga asoslangan yondashuv, kasbiy kommunikativ kompetensiya, soha terminologiyasi, o'zaro ta'sir qiluvchi omillar, nazariy bilim, amaliy qo'llash, kasbiy tajriba.

Kirish: Tarjima-bu murakkab faoliyat bo'lib, unda til bilimlari, madaniyatni tushunish, xotira va aqliy chaqqonlik muhim rol o'ynaydi. Tarjimon og'zaki tarzda ma'lumotni tezda qabul qilib, uni aniq va madaniy jihatdan mos shaklda auditoriyaga yetkazishi kerak. Buning uchun qisqa muddatli xotira, diqqatni jamlash va tezkor yozib olish qobiliyatlari talab etiladi.

Mazkur maqola bu ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi mashq va texnikalarni taklif etadi. Har bir tarjimon o'ziga mos mashg'ulotlar asosida muntazam shug'ullanishi orqali o'z kasbiy mahoratini sezilarli darajada oshirishi mumkin.

Uslub: Tarjimon ko'p miqdordagi ma'lumotni qisqa vaqtda eslab qolib, uni kerakli vaqtda tiklay olish qobiliyatiga ega bo'lishi zarur. Bu ma'lumotlar tarkibiga matn mazmuni bilan bir qatorda, madaniy tafsilotlar, idiomatik ifodalar va boshqa nozik jihatlar kiradi.

Qisqa muddatli xotirani rivojlantirish mashqlari:

"Echo" mashqi: yetakchi so'zlarni aytadi, ikkinchi ishtirokchi esa bitta so'z kechikib takrorlaydi.

"Erkin Echo": yetakchi gap aytadi, ikkinchi ishtirokchi uni qayta ifodalaydi yoki qisqartiradi.

Mnemonik usullar: "joylar metodi", guruhlash usuli, assotsiativ fikrlash.

**DIQQATNI JAMLAB TARJIMA QILISHNI RIVOJLANTIRISH
USULLARI**

Diqqat va e'tiborni oshirish – har qanday tarjimon uchun muhim kompetensiyadir.

Ushbu mashg'ulotlar yordam beradi:

Meditatsiya: fikrni jamlash va chalg'ituvchi omillarni kamaytirish.

Aqliy mashqlar: krossvordlar, sudoku, mantiqiy o'yinlar.

Jismoniy mashqlar: miya qon aylanishini yaxshilaydi.

Maxsus eshitish mashqlari: matnni kechikib qaytarish va asosiy savollarga javob berish (“kim?”, “qachon?”, “qayerda?” va h.k.).

Ketma-ket tarjimada tarjimonning stenografik yozuv usullari (qisqa qaydlar). Ketma-ket tarjima paytida yoziladigan qisqa qaydlar xotirani faollashtirgan holda fikrlash jarayonini ishga soladi. Bu tarjimonga axborotning asosiy g'oyalarga e'tibor qaratish imkonini beradi. Bunday usul orqali tarjimon o'z xotirasi uchun qisqa eslatmalar, ya'ni tayanch nuqtalar yaratadi.

Mutaxassis tarjimonlar quyidagi tamoyil va uslublarni ishlab chiqqan:

So'z emas, fikrni yozish zarur.

Nutq boshlanishi bilan yozishni boshlash tavsiya etiladi.

Zarur hollarda so'zlarni **qisqartma shaklida** yozish kerak:

So'z o'rtasida unli harflarni va ikki harfli undoshlarni yozmaslik orqali yozuv hajmi 38–40% ga qisqaradi. Shunga qaramay, kontekstda bunday so'zlarni o'qish oson bo'ladi. Tarjimonlar tez yozib olish maqsadida **tez-tez uchraydigan so'z va iboralar uchun qisqartmalar**, shuningdek, **maxsus nomlar va atamalar (mamlakatlar, tillar, tashkilotlar va h.k.) uchun o'ziga xos qisqartmalarni** ishlab chiqishlari mumkin.

Sonlar, sanalar, oy va hafta kunlari nomlari o'rniga raqamlardan foydalanish tezlikni oshiradi. Qaydlar o'z ichida **aloqa va mantiqiy bog'liqlikni** ifodalashi kerak: sabab-oqibat, maqsad, shart, istisno, qarama-qarshilik, taqqoslash kabilar belgilar orqali ko'rsatiladi. **Inkorni** ifodalash uchun so'z yoki belgini **chizib tashlash** qulayroq. **Vertikal tarzda** yozish ancha qulay.

Samara beradigan usullardan yana biri **-belgilar (simvollar) tizimi**. Bitta belgi bir nechta yaqin ma'noli tushunchalarni ifodalashi mumkin.

Masalan, **qo'shtirnoq belgisi** quyidagi so'zlarni almashtirishi mumkin: nutq, ma'ruza, suhbat, xabar, gapirmoq, muloqot qilmoq va h.k.

Yoki **“X” belgisi** ikki qilichni bildiradi va quyidagilar o'rniga ishlatiladi: urush, qurol, o'q otish, bomba, zarba va hokazo.

Har bir tarjimon **o'ziga mos individual belgilar tizimini** ishlab chiqishi lozim.

Fonetik yozuv (ya'ni talaffuz asosida yozish) so'zlar yoki ismlarning to'g'ri aytilishini eslab qolishda yordam beradi.

Qaysi tilda yozish kerak?

Aniq javob yo'q. Tarjimon o'ziga qulay bo'lgan tilda yozadi.

Qayerda yozish qulay?

Agar tarjimon stol atrofida ishlayotgan bo'lsa, A4 formatdagi varaqlarda yozish qulay. Varaqlarni oldindan raqamlab qo'yish kerak. Agar tik turgan holda ishlayotgan bo'lsa, qattiq muqovali A5 formatdagi daftardan foydalanish maqsadga muvofiq. Bu daftardan havoda ushlab yozish qulay bo'ladi.

Spiralli daftardan foydalanish tavsiya etiladi – bu sahifalarni tezda o'girishga yordam beradi.

Faqat **bitta tomoniga yozish** kerak, shunda sahifa aylantirilganda tinglovchilar tarjimonning yozuvlarini emas, toza varaqni ko'radi.

Ko'pchilik e'tibordan chetda qoldiradigan kichik bir jihat: **zaxira ruchka yoki qalam** bo'lishi zarur.

Natija: Tarjimonlar uchun xotirani rivojlantiruvchi mashqlar — bu real vaqtda tarjima qilishda kognitiv qobiliyatlarni oshiradigan samarali vositalardir. Vizualizatsiya, assotsiatsiya, bloklash (chunking) va qisqa yozuvlar kabi metodlarni muntazam mashq qilish orqali tarjimonlar eslab qolish va tiklash qobiliyatini sezilarli darajada oshirishlari mumkin.

Bunday mashqlar manba materialni yaxshiroq tushunishga yordam beradi, ishonchni oshiradi va yuqori bosim ostida ishlashda kognitiv yuklamani kamaytiradi.

Natijada, tarjimon aniq va ravon tarjima taqdim eta oladi, bu esa tillar o'rtasidagi samarali va aniq muloqotni ta'minlaydi.

Bu mashqlarga vaqt ajratish tarjimonning kasbiy o'sishi va ishdan qoniqish darajasini oshirishga xizmat qiladi, chunki ular til vositachisi sifatidagi muhim rolini muvaffaqiyatli bajara oladi.

Xulosa

Tarjimonlar uchun xotirani rivojlantiruvchi mashqlar va usullar nafaqat tarjima jarayonida aniqlik va tezkorlikni ta'minlaydi, balki ishonchni oshiradi va kognitiv yuklamani kamaytiradi. Vizualizatsiya, assotsiatsiya, bloklash (chunking) va qisqa yozuvlar orqali mashg'ulotlar tarjimonlarning kasbiy rivojlanishiga katta hissa qo'shadi. Ular nafaqat tarjima sifatini oshiradi, balki xalqaro muloqot samaradorligini ham ta'minlaydi.

ADABIYOTLAR:

1. Harris Brian va Kingscott, Geoffrey (1997). *Language International*.
2. Michael J. (1994). "Language Translating on the Net", *Link-Up*, sentabr-oktabr.
3. Seleskovitch, Danica. *Interpreting for International Conferences*, 1978.
4. Bakirova X.B., Halilova G.A., Sunshine M.J. (2025). *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture*, 6(3), 295–301.